

holland festival '70 programma **23**

Leden van het koor en orkest
van de Nationale Opera, Praag
Dirigent Milan Maly

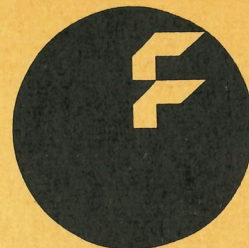
Janáček concert

Den Haag
Amsterdam

HOT-theater
Concertgebouw

22 juni 20.15 uur
26 juni 20.15 uur





Janáček concert

<i>Koor en orkest</i>	Leden van het koor en orkest van de Nationale Opera, Praag
<i>Dirigent</i>	Milan Maly
<i>Solisten</i>	Ivana Mixova, Miloslava Fidlerová, Ivo Zidek, Dalibor Jedlicka
<i>Piano</i>	Jiri Pokorny, Jan H. Tichy
<i>Viool</i>	Spytihnev Sorm

programma

<i>In de mist</i>	<i>andante</i> <i>molto adagio</i> <i>andantino</i> <i>presto, meno mosso</i>
<i>Piano</i>	Jiri Pokorny

Moravische volkspoëzie	Trouw, Rosmarijn, Het Dochtertje, Een licht veertje, Onzekerheid, Vasthoudendheid, Een Briefje, 'Velegrad', De paarden van de Geliefde, Een Anjer, Muggenbruiloft, De hoofdwond, De Muzikant
<i>Sopraan</i>	Mirolava Fidlerová
<i>Bas</i>	Dalibor Jedlická
<i>Piano</i>	Jiri Pokorny

Sonate voor viool en piano	
<i>Viool</i>	Spytihnev Sorm
<i>Piano</i>	Jiri Pokorny

Kinderrijmpjes	
<i>Dirigent</i>	Milan Maly
	Leden van het koor en orkest van het Nationaal Theater te Praag

pauze

Uit het dagboek van een verdwenen man	
<i>Tenor</i>	Ivo Zidek
<i>Mezzo-sopraan</i>	Ivana Mixová
<i>Piano</i>	Jan H. Tichy
	Leden van het vrouwenkoor van het Nationaal Theater te Praag

Den Haag	HOT-theater	22 juni	20.15 uur
Amsterdam	Concertgebouw	26 juni	20.15 uur

In de mist (1912)

1. Andante
2. Molto adagio (Presto)
3. Andantino
4. Presto (Meno mosso)

Hoewel Janáček wel enige impressionistische muziek heeft geschreven⁹ moeten wij voorzichtig deze cyclus voor piano als zodanig beschouwen. Toegegeven – bepaalde melodieën, harmonisaties en klankeffecten kunnen impressionistische associaties geven, maar toch heeft de componist geen muzikale schildering van een in nevelen gehuld landschap voor ogen gestaan. 'In de nevelen' (de letterlijke vertaling van de titel die het stuk heeft meegekregen) kan slaan op zijn jeugd, waarvan herinneringen in nevelen verdwijnen, of wel op zijn eigen toestand van dat ogenblik of op zijn toekomst – welke opvatting zijn biograaf Jaroslav Vogel verdedigt. Zo opgevat zou dit werk meer een soort bekentenismuziek zijn dan een impressionistische klankschildering.

Muzikaal bestaat er verwantschap met de twee cycli 'Over met gras begroeide paden' (eveneens voor piano). Door thematische verwantschappen in verschillende delen is de structuur van deze cyclus hechter dan die van de vorige.

Een betrekkelijke zeldzaamheid voor Janáček is het toepassen van contrapuntische procédés. Hij had ooit opgemerkt: 'Van de spelletjes met tonen zijn die contrapuntische wel bijzonder erbarmelijk.' En nu, in het tweede deel, combineert hij vergrotingen en verkleiningen van het motief, waarmee Molto adagio het deel begint, met nieuw thematisch materiaal en in het Presto horen wij een spookachtig echo van dit motief in een contrapuntische zetting. Nu is er in deze contrapuntische arbeid niets te bespeuren van een motivische voortstuwing. Janáček's contrapunt is hier even beknopt als zijn thema's.

Rest ons nog te wijzen op de volksliedachtige passages van het eerste en het derde deel en op de finale die zelfs naar Janáček-iaanse maatstaven grillig mag heten.

Alexander Jansen

Volksliederen

Voor het ontstaan van Janáček's bijzondere idioom zijn er twee belangrijke bronnen aan te wijzen. De eerste is de studie van de zgn. spreekmelodieën – talloze notities in notenschrift waarin werd vastgelegd hoe incidenteel door iemand bepaalde woorden werden gesproken of geroepen. Ten tweede de studie van volksliederen uit zijn geboortestreek (Hukvaldy in Noord Moravië) en van elders.

Dezelfde nauwgezetheid als bij het noteren van de spreekmelodieën blijkt ook uit zijn verzamelingen van volksliederen. Slechts met reserve mag men hier van bewerkingen spreken. De pianobegeleidingen zijn dikwijls summier (maar raak) en herinneren niet zelden aan de simpele ondersteuning van een cimbaal.

holland festival '70

De onderwerpen van deze volkspoëzie bieden een grote verscheidenheid – globaal terug te voeren tot twee uitgangspunten 1. liefde en huwelijk, 2. de Oostenrijks-Hongaarse overheersing. De rebellenliederen en de (anti)-oorlogsliederden danken hun ontstaan aan het laatstgenoemde punt – b.v. Beograd aan het Turkse front en Bolavá hlava, de hoofdwond.

In het laatste lied van de Hukvaldy-bundel heet het: Je hoeft niet te huilen. Jij bent beter af met mijn zoontje, dan ik met jouw bruidschat. Het eerste en het vierde lied van deze reeks behoren tot de tweede groep.

Helaas is het niet mogelijk in dit bestek bij elk lied een toelichting te geven. Wij menen dat de titels en de muziek doorgaans voor zichzelf spreken.

Alexander Jansen

Sonate voor viool en piano (1913)

1. Con moto
2. Ballade (Con moto)
3. Allegretto
4. Adagio

Deze vioolsonate is in feite Janáček's derde. Gedurende zijn studietijd in Leipzig en Wenen had hij zich al met dit genre beziggehouden maar deze werken zijn verloren gegaan.

In tegenstelling tot zijn strijkkwartetten die hij beide in een korte spanne tijds componeerde, is hij lang met deze sonate bezig geweest, Pas in 1921 kreeg zij definitief haar beslag. De verrukkelijke Ballade wordt nu het tweede deel. Deze is het oudste ongewijzigde onderdeel van het werk. Tegen een eenvoudige tremolo-begeleiding van de piano zingt de viool een peinzende melodie. Ook het overige thematische materiaal is van eenzelfde innige eenvoud en ademt doorgaans de sfeer van een landelijk avondlied. Op maar enkele plaatsen wordt de muziek meer complex van structuur, zonder echter haar onopzettelijkheid te verliezen.

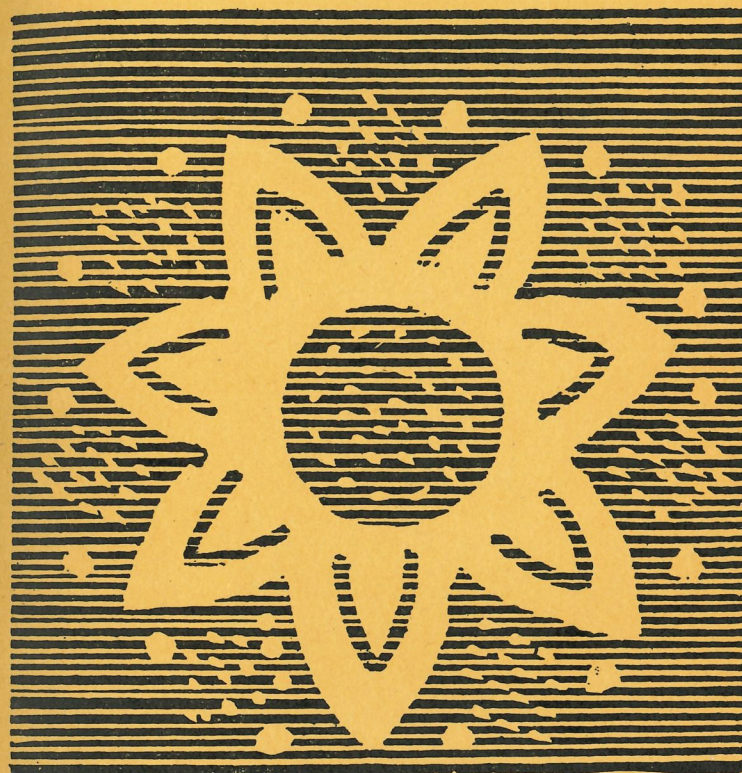
Ongemeen boeiend is de fanatieke inzet van het eerste deel. De duistere toonsoort as-mineur bepaalt meer het karakter van het stuk dan de toonsoort Des-majeur, waarin het staat genoteerd. Wij vinden hier in kort bestek een aantal voor Janáček zeer karakteristieke elementen – lang aangehouden trillers, achtereen herhaalde begeleidingsfiguren waarvan soms ineens een motief gesoleerd wordt herhaald en zo een zelfstandige betekenis krijgt, ten derde plotseling breed uitgezongen melodieën die er op papier veel beknopter uitzien dan de klinkende materie zou doen vermoeden.

De veerkrachtige beweging waarmee het derde deel inzet, schijnt allengs weg te ebben, haast te stollen in de dubbelgrepen van de viool – maar na de aarzelende pizzicato-passage komt spoedig weer de samengebalde energie terug.

De dreiging van een naderende oorlog is vooral in de finale merkbaar. Ook na het warme tweede thema (dat in de reprise geheel verstek laat gaan) heeft de driftige interruptie van de viool met zijn trieste echo het laatste woord. En met dezelfde klanken klinkt het stuk zachtjes uit.

Alexander Jansen

Janáček concert



De kinderrijmpjes (gecomponeerd van 1925 tot 1927)

Dat componisten behalve door gedichten niet zelden door schilderijen, tekeningen e.d. werden geïnspireerd tot een muzikaal werkstuk, is niet algemeen bekend. Maar misschien kent U de Böcklinsuite van Reger, Les Fresques de Piero della Francesca van Janáček's landgenoot Martinu, de Goyescas van Granados, en van Moessorgsky . . . ach daar was Uzelf al opgekomen!

Evenals de cantate 'Onze Vader' en de opera 'Het sluwe vosje' vormde het werk van beeldende kunstenaars de aanleiding tot het componeren van de Rikadla, de Kinderrijmpjes. Nonsens op rijm met prentjes van Jan Hála, Ondrej Sekora en Josef Lada (jawel, die van soldaat Sjweik) vond Janáček nu en dan afgedrukt in het kinderhoekje van de Lidová nonivý, de volkskrant van Brno. In 1925 componeerde hij acht van deze rijmpjes (voor 3 vrouwenstemmen, klavier en klarinet). Deze zijn datzelfde jaar uitgevoerd. De componist had echter nog niet het gevoel dat hij ermee klaar was, werkte eraan verder en kwam tenslotte tot een geheel nieuw werk, een cyclus van 18 kinderrijmpjes (voor 2 sopranen, 2 alten, 3 tenoren, 2 bassen met begeleiding van piano, 2 klarinetten, piccolo, 2 fluiten, 2 fagotten, contrafagot, contrabas, ocarina en speelgoedtrommel). Toen de cyclus voor het eerst werd uitgevoerd (25 april 1927) wilde de componist bij ieder nummer het bijbehorende prentje laten projecteren; reden waarom Lada hiervan in 1949 met Eduard Hoffman als regisseur een charmant tekenfilmje samenstelde.

Van deze onzinversjes, uitslieperijtjes en aftelrijmpjes tekende Janáček een reeks kostelijke cartoons in klank. De muziek is voor ieder die de kindertaal

holland festival '70

nog niet verleerd is, dadelijk verstaanbaar. Wie hoorde ooit zo'n reuze contra-bas als die van Frankie Flink? En Wimpie Himpie met zijn échte trom. Als wij nog eens een ocarina horen – moeten we dan niet meteen denken aan die vreselijk enge heks? Hoe lollig komen al die figuren op tijdens dit muziekje – en straks met hetzelfde wijsje – voor hoelang verdwijnen ze achter de coulissen van ons geheugen?



I

Ouverture

II

Malle Mietje Suikerbiet
trouwt met Pietje Selderiet.
Hup I danst Leendert Wortelpeen.
Erik Mierik op een pijpje
pijpt daarbij een kinderrijmpje.
Tiedlie, fiedlie, tiedlie, fiedlie, enz.

III

Niets is beter dan de lente;
groen is 't gras in veld en weide.
De geit ligt bij de dijk en mijmert,
denkt aan niets en trekt haar rente.

IV

De mol neemt langs de kant
de maat op van de weide.
De hamster hamstert onderhand
het meel – maar niet voor beiden.

V

Kijk hoe Karelkje ter helle vaart
rijdend op zijn witte paard.
De duivel jaagt hem weg,
maar Karel weet geen steg –
dus koopt hij op z'n gemak
een splinternieuwe doedelzak;
hij is oliedom, maar heus niet bang –
d'rom koopt hij een nieuwe tang;
hij snapt 't nóg niet, die treuzel –
dus koopt hij een nieuwe sleutel.

VI

Hans wat is je broek toch stuk.
Door de gaten waait de wind.
Ik zal hem lappen met een stuk,
als de spin een draadje spint.

VII

Frankie Flink speelt contrabas
bij de koei d'r achterste.
Die ouwe koei was in haar sas.
Om zo'n vrindje lachte ze.

VIII

Arme Fikkie, arme Fikkie
heeft z'n staart gebroken.
Voor zijn eigen welbehagen
had hij 'm door 't hek gestoken –
zo is toen z'n staart gebroken.
Arme Fikkie, arme Fikkie!

IX

Ik steek af, steek af een preek.
Foei toch, wat een streek:
Vier katten vast te binden –
hoe zou jij dat vinden!
De hond was nummer vijf.
Die redt 't vege lijf,
kruipt eerst in de oven,
zet 't op een lopen,
in z'n bek een boterham,
rent hij op 't Singel an;
daar stond een koe –
dat was z'n moe;
de os zag 'm hollen –
'm'n pa', dacht die dolle;
toen langs de stier –
de stier was ome Pier;
de hengst hield hem bij –
opa, dat ben jij;
maar nu is 't dan de hoogste tijd,
dat grootmoe geit
die gekke gast mijn preek uitsmijt.

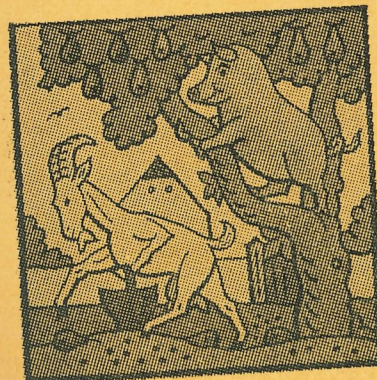
X

De heks deed toverkunsten,
ze pofte gort van haver,
ze maakte rijst van klaver –
wie zou daar nou pap van lusten!

XI

Hoei, hoei, hoei de koeien.
Hoor die beesten loeien.
Ze geven melk voor de lol,
minstens 'n halve trechter vol.
Waar is onze vaars nu toch?

Janáček concert



Janáček concert

Ze wacht bij de kerk van God.
Maar die staat faliekant.
De stal staat in de brand.
Vlug meisje, spring 't water in.
Je hebt daar goudkoralen naar je zin.
Als ik er ook in spring,
dan wordt mijn rokje nat.
Waar droog je dat?
Bij de herder in z'n hokje
aan een mooi groen stokje.

XII

M'n vrouwtje, m'n dotje,
ik stop je in een potje,
een dekseltje daar overheen,
de soep is klaar om hallef één.

XIII

't Ouwkje kruipt in de vlier.
En ik ben van de partij.
Waar zij is, daar ben ik bij.
Kijk maar – nu zitten we beiden hier.

XIV

De witte geit raapt de peren.
De bont schudt ze uit de boom.
De witte brengt ze morgen
naar de markt in Berg op Zoom.

XV

Duitse repper, pottemepper,
slaat in één keer zonder vuist
in 't gras een pot tot gruis –
hu opschepper, hu opschepper!

XVI

M'n geit die ligt te slapen,
ligt me grijnzend aan te gapen.
Ik pak haar bij d'r sik. Mee moet dat
beest!

Naar Kampen – daar is nog nooit
een geit geweest.

Melk zuigen ze daar uit een priem.
Met een blaasbalg hakken ze hout.
En brood snijden ze met een riem.

XVII

Wimpie Himpie Rombombom
bracht de geiten naar de vijver.

O wat dom! Die beesten, al niet
wijzer,
sprongen erin en kwamen nooit
weerom.

XVIII

Frankie, dikke Frankie,
van melk maak ik zoete brei –
da'lijk vette room erbij. En jij,
dikzak, zegt nooit eens dankie.

XIX

De beer die op de boomstam zat,
knipte in zijn broek een gat.
De boomstam wiebelt, zie je dat?
En bruintje gromt en moppert wat.

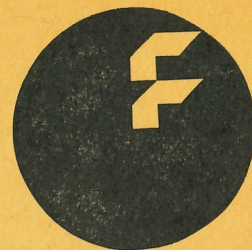
Alexander Jansen



Het dagboek van een verdwenen man (1917-1919)

In de Lidové noviny, dagblad van Brno, verscheen in de zondagsedities van 14 en 21 mei 1916 een reeks korte gedichten, waarbij de volgende 'Opmerking van de redactie'. In een Oost-Moravisch bergdorp verdween enige tijd geleden op een geheimzinnige manier J. D., een ordentelijke en ijverige jongeman, de enige hoop van zijn ouders. De justitie hield rekening met een ongeeluk of een misdrijf. Pas na enkele dagen werd in zijn kamertje een dagboek gevonden, dat het geheim van de verdwenene onthulde. Het bevatte enkele korte gedichten (...) Pas de navorsingen van de rechter brachten de ware inhoud aan het licht (...).

- 1 Ik ontmoette een jonge zigeunerin. Zij liep als een hinde. Ik moest de godsganse dag aan haar blijven denken.
- 2 Die zwarte zigeunerin hangt hier rond in de buurt. Als ze wegging zou ik vrolijker zijn.
- 3 Glimwormpjes dansen onder aan de dijk. Twee lichtjes gloeien in de duisternis. Wacht maar niet – ik ga niet naar buiten. Mijn God sta me bij!
- 4 De jonge zwaluwen kwetteren in hun nest.
Ik heb de hele nacht liggen woelen in mijn bed.
De ochtendschemer verschijnt reeds aan de hemel.
Ik heb de hele nacht naakt op doornen gelegen.
(zonder onderbreking door naar 5).
- 5 Het ploegen is zwaar voor mij.
Ik heb slecht geslapen.
En toen ik insliep,
droomde ik van haar!
- 6 Hej, jullie grauwe ossen, vlijtig ploegen jullie! Kijk niet naar het elsebosje!
Een bonte boezelaar schemert door de bladeren. (langere pauze)
- 7 Ik heb m'n houtje verloren – het is uit de as geschoten. Als ik verder wil ploegen moet ik een nieuw snijden bij de elzen.
Wat voor iemand is weggelegd, daar ontkomt hij niet aan.
- 8 Een zwarte Zefka staat daar bij de rand van het veld. Haar donkere ogen schieten vonken.
- 9 Zefka. 'Welkom Jantje, welk een gelukkig toeval voert jou hierheen? Wat sta je daar toch, bleek en stil? Je bent toch niet bang?'
Jan. 'Op m'n erewoord, ik ben voor niemand bang. Ik kwam alleen om een houtje te snijden.'
Zefka. 'Luister liever naar een zigeunerlied.'
Trio. 'Ze vouwde haar handen en zong ontroerd haar droeve lied. Het trof hem in z'n hart.'
(S.S.A.) nauwelijks hoorbaar.
(Zonder onderbreking volgt 10).
- 10 Zefka. 'O verre God, onsterfelijke, waarom schonkt gij ons het leven? Om altijd door de wereld te trekken? Om voort en voort gedreven te worden? – Liefste Jan, hoor je – de leeuweriken.'
Trio. 'Haar droeve lied trof hem in z'n hart.'
Zefka. 'Kom nu toch zitten naast de zigeunerin.' (Zij vervolgt haar lied:)
'O machtige God, barmhartige, voor ik sterf in deze wereld, laat mij weten, laat mij voelen, laat mij voelen, laat mij voelen... (Dit is een vrijheid van de componist, die de regel 'dat ook ik een vaderland heb.' achterwege laat. Zo lijkt het alsof Zefka de wijs van haar lied kwijt is en niet helemaal



holland festival '70

meer haar geraffineerde verleidingspoging in de hand heeft.)

Trio. 'Haar droeve lied trof hem in z'n hart.'

Zefka. 'Als een zoutpilaar blijf je steeds staan. Ik geloof toch echt dat je bang voor me bent. Kom toch dichterbij. Of is het soms toch mijn kleur, waarvan je schrikt? Ik ben niet zo zwart als het lijkt. Waar de zon niet komt, zie ik er anders uit.'

Trio. 'Het hemd op haar borsten sloeg zij op en hem steeg al het bloed naar de kop.'

- 11 *Zefka.* 'Wil je zien hoe de zigeuners slapen? – De grond is mijn kussen en met de hemel dek ik me toe.'

Jan (alleen). Met mijn rechtschapenheid was 't gedaan.

(langere pauze)

- 12 Het donkere elzebosje, de koele bron, de zwarte zigeunerin, haar blanke knieën – zolang ik leef zal ik dat nooit vergeten.

- 13 Intermezzo voor piano.

(gaat zonder onderbreking over in 14).

- 14 Wie geeft mij terug wat ik heb verloren?

- 15 Jullie grauwe ossen, wat kijk je me aan? Het zijn mijn zaken!

Maar mijn moeder – hoe durf ik haar nog in de ogen te zien!

- 16 'Moeder' te zeggen tegen een zigeunerin, 'vader' tegen een zigeuner – nog liever zou ik m'n pink afhakken.

- 17 Wat voor iemand is weggelegd, daar ontkomt hij niet aan.

Wat doe ik elke avond bij de houtaankap? – Aardbeien plukken.

(gaat meteen over in 18).

- 18 Ik bekommer me nu om niets meer.

Alleen dat het avond wordt,
dat ik de hele nacht bij Zefka kan blijven slapen.

(langere pauze).

- 19 De ekster vliegt weg met klappende vleugels. Mijn zuster mist een hemd van de bleek. Wie heeft dat gegapt? Als ze dat eens wist!

(langere pauze).

- 20 Ik heb een meisje, maar haar linnen hemd komt reeds omhoog tot aan haar knieën.

(Tijdens een vrolijke muzikale scène komt stotterend het hoge woord eruit over de toestand waarin het meisje verkeert.)

(zonder onderbreking volgt 21).

- 21 Ieder die een fout beging, moet boeten.

Ik kan aan mijn lot evenmin ontsnappen.

(De woorden vormen als het ware een psychologisch contrapunt met de muziek. Men zou het kunnen opvatten als bruiloftsmuziek tijdens welke de bruidegom met zijn gedachten bij het onvermijdelijke afscheid is.)

(langere pauze).

- 22 Vaarwel mijn geboortestreek, vaarwel vader, moeder, vaarwel mijn zusje!
Voor mij bestaat er geen weg terug. Ik wil alles op mij nemen wat het noodlot gebiedt. Zefka wacht op mij – in haar armen mijn zoon!

Frantisek Travnicek heeft in een artikel, gepubliceerd in een boekje over deze compositie (1956) argumenten aangevoerd, dat de geschiedenis van deze spoorloos verdwenen J. D. een mystificatie moet zijn. Hij vermoedt, dat Jan Misárek (1861-1932) de dichter is geweest.

Janáček concert

